

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

PERSPEKTYWA
WYCHOWAWCZA

REDAKCJA
SYLWIA
JASKUŁA



RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA



RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

PERSPEKTYWA WYCHOWAWCZA

POD REDAKCJĄ
SYLWII JASKUŁY



Kraków 2023

Sylvia Jaskuła
Akademia Łomżyńska
📧 <https://orcid.org/0000-0003-2033-5097>
✉ sjaskula@al.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2023

Recenzja
dr hab. Marek Rembierz, prof. UŚ

Opracowanie redakcyjne
Dorota Ilnicka

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-961-7 (druk)
ISBN 978-83-8138-962-4 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381389624>

Publikacja sfinansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu: Społeczna odpowiedzialność nauki. Projekt: Wychowanie w świecie wirtualnym, umowa nr SONP/SP/512696/2021

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI



Wstęp	7
-------------	---

ROZDZIAŁ I. ZNACZĄCE KOMPONENTY WYCHOWANIA W RZECZYWISTOŚCI HYBRYDALNEJ

Anna Matuchniak-Mystkowska , Wychowanie historyczne, wychowanie patriotyczne. Muzeum realne i wirtualne – na przykładzie Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu/Łambinowicach	15
Maria Groenwald , Zaufanie w relacjach uczniów i nauczycieli w rzeczywistości hybrydalnej	45
Anna Walulik , Towarzystwo wychowawcze wobec wirtualnego świata	61

ROZDZIAŁ II. SZTUCZNA INTELIGENCJA A WYCHOWYWANIE W RZECZYWISTOŚCI HYBRYDALNEJ

Leszek Korporowicz , W poszukiwaniu sztucznego człowieczeństwa	79
Sylwia Jaskuła , Sztuczna inteligencja w procesach kształcenia i wychowania	95

Tadeusz Kowalewski, Znaczenie kultury cyfrowej w wychowaniu w rzeczywistości hybrydalnej 113

ROZDZIAŁ III. WYZWANIA
WSPÓŁCZESNEGO PROCESU WYCHOWAWCZEGO

Anna Brosch, Prawo do bycia zapomnianym w kontekście kreowania wizerunku dzieci w mediach społecznych 129

Łukasz Buksa OFM, Uzależnienie od Internetu i fonoholizm wśród adolescentów..... 143

Joanna Truszkowska, Determinanty realizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej – wybrane aspekty 175

ROZDZIAŁ IV. WSPÓŁCZESNA RZECZYWISTOŚĆ WYCHOWAWCZA

Małgorzata Bandach, Świat wirtualny w rzeczywistości wychowawczej dziecka w wieku przedszkolnym..... 201

Olga Modzelewska, Ewa Chłudzińska, Wychowanie na odległość. Doświadczenia i refleksje nauczycieli po „pierwszym szoku” zdalnego nauczania w pandemii COVID-19 221

Joanna Wysmułek, Technologie w kształceniu i wychowaniu 239

Jacek Szymański, Hybrydowość, hybrydalność, hybrydyczność sztuk pięknych w poszerzaniu horyzontów kulturowych 259

Indeks nazwisk..... 279

W POSZUKIWANIU SZTUCZNEGO CZŁOWIECZEŃSTWA



Leszek Korporowicz 
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

WSTĘP

Współczesna dyskusja o wyzwaniach edukacyjnych społeczeństw ponowoczesnych przypomina tę, którą rozpoczął Florian Znaniecki w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej jeszcze w latach 30. ubiegłego wieku, stawiając tezę, iż nie może się dokonać żadna poważna zmiana społeczna bez ukierunkowanych działań edukacyjnych. Edukacja amerykańska lat 30. wymagała bardzo poważnych reform, które byłyby w stanie zaspokoić potrzeby gwałtownie uprzemysławianego i urbanizowanego świata, przełamując jednocześnie schematy archaicznych modeli edukacji klasycznej. Znaniecki nie miał jednak wątpliwości, iż reformy te nie mogą ograniczać się do kształcenia zawodowego, a więc konkretnie sprecyzowanych umiejętności czy nawet jeszcze szerszej pojętej wiedzy. Muszą podjąć się zmian w obszarze osobowości, a idąc dalej – w sferze wartości, a tym samym wejść w sferę wychowania i postaw społecznych.

Skląniam się zatem ku temu – pisał w roku 1932 – żeby na pierwszym planie stawiać życie społeczne Ameryki, nie zaś jej życie gospodarcze lub techniczne, jako ten komponent amerykańskiej cywilizacji (a także każdej innej cywilizacji w historii), który miał relatywnie największy wpływ na całokształt obecnej sytuacji. Co za tym idzie, uważam, że racjonalną kontrolę nad

...
tą sytuacją można uzyskać tylko dzięki modyfikacjom społecznym, a nie ekonomicznym, nawet jeśli głównym celem jest rekonstrukcja gospodarki¹.

Znanięcki nigdy jednak nie traktował działań społecznych w sposób instrumentalny, pragnąc wypracować taki ich model, aby mógł być zarówno biernym, jak i czynnym stymulatorem nadrzędnego systemu społecznego i gospodarczego².

Podobnie współcześnie stoimy wobec pytania o adekwatny rodzaj edukacji z wielką potrzebą zauważenia specyficznych cech procesu wychowawczego, który w warunkach rzeczywistości hybrydalnej, a więc przeplatania się wymiarów realnego i wirtualnego, z coraz większym komponentem sztucznej inteligencji, nie zagubi wartości niezbędnych w dojrzałym rozwoju człowieka. Dojrzałość procesów wychowawczych musi być rozumiana z uwzględnieniem wartości, które nie mają charakteru instrumentalnego, a więc wartości autotelicznych. Niestety stoją one często w jawnej sprzeczności z jednowymiarowo pojętą użytecznością, sprawnością i utylizaryzmem wychowania akcentującego aspekty poznawcze, kalkulatywne i funkcjonalne ludzkiej inteligencji oraz tego, co ma ją naśladować, a więc sztucznej inteligencji. Jej zasadniczo instrumentalny charakter przejawia się w jej coraz powszechniejszych aplikacjach, jakie znajdujemy w świecie wspomaganym lub wręcz opanowanym przez technologie cyfrowe i którą nazwać możemy cyberinteligencją. W sposób mniej lub bardziej ukryty modeluje ona i wymusza zachowania, następnie działania, a w końcu osobowość człowieka współczesnego, programowo uciekając od tych wartości (lub – mówiąc inaczej – redukując je), które trudno ustawić w kolejce oczekującej na realizację innych celów, innych potrzeb, innego zadania oraz innego sensu ludzkiej

.....
¹ F. Znanięcki, *Wychowanie dla demokracji*, przeł. E. Hałas, „Zoon Politikon” 2014, nr 5, s. 133. Tekst stanowi część szerszego raportu pt. *Education and Social Change*, powstałego na Columbia University, odnalezionego dopiero pod koniec lat 90. ubiegłego wieku przez Elżbietę Hałas i opublikowanego jako pierwodruk w języku angielskim przez wydawnictwo Peter Lang (Frankfurt am Main 1998).

² E. Hałas, *Wychowanie i kultura demokratyczna. Zarys poglądów Floriana Znanięckiego*, „Zoon Politikon” 2014, nr 5, s. 123-130.

rzeczywistości³. Stajemy więc wobec fundamentalnej sprzeczności i egzystencjalnego konfliktu pomiędzy realnością respektowaną przez dwa, często niewspółmierne, oblicza już nie tyle człowieka, co jego człowieczeństwa. W naturze tej odmienności leży pytanie o aksjologię wychowania zaawansowanej cywilizacji technicznej zdominowanej przez cyberinteligencję. Cywilizacji, która nie bierze pod uwagę, iż nie są możliwe sztuczna mądrość, sztuczne dobro i sztuczne człowieczeństwo, a więc także sztuczny czy też alternatywny rodzaj humanizmu. Tworzona w ten sposób era posthumanizmu staje wobec nieuniknionego pytania o swoje cele, a pośrednio – o cel nowoczesnych procesów wychowania.

CYBERINTELIGENCJA. UCIECZKA OD WARTOŚCI AUTOTELICZNYCH

Współczesne nauki humanistyczne i społeczne zrezygnowały z radykalnie zredukowanych koncepcji osobowości, kultury i edukacji, jak czyniły to orientacje behawiorystyczne, ale w znacznej mierze także różne warianty funkcjonalizmu, strukturalizmu czy odradzającego się ustawicznie neomarksizmu. Przywołane pojęcia rozumiane są w sposób mniej lub bardziej holistyczny. Uznaje się, iż obejmują one różne pola tak indywidualnej, jak i społecznej aktywności człowieka. Respektując to założenie, przyznać trzeba, że inteligencja, niezależnie od jej rodzajów, stanowi tylko część polimorficznej osobowości, mentalności i kompetencji kulturowych każdej osoby. Wychowanie, które pozwalałoby na dominację jedynie racjonalno-poznawczych komponentów osobowości, musiałoby popaść w jednostronny model rozwoju. Eliminowałby on elementy aksjonormatywne, emocjonalne, a w końcu całą baterię wartości autotelicznych, które w całości kształcie dojrzałej osobowości stanowią właśnie o jej spójności i rozwoju, a nie tylko o partykularnie ukierunkowanym wzroście⁴.

³ M.A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2005, *Biblioteka Filozofii Realistycznej*.

⁴ J.C. Alexander, *Znaczenia społeczne. Studia z socjologii kulturowej*, przeł. S. Burdziej, J. Gądecki, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010, *Współczesne Teorie Socjologiczne*, 16.

Istotę wartości autotelicznych opisują zasadniczo trzy powiązane ze sobą atrybuty, których sens odczytać możemy poprzez prostą analizę etymologiczną pojęcia, odwołującego się do czegoś, co jest w swej naturze samodzielne (w języku greckim *auto*) i jednocześnie ukierunkowane na osiągnięcie spełniającego ten warunek celu (w języku greckim *telos*). Wartości autoteliczne są więc przeciwstawne do wszelkich wartości instrumentalnych, podporządkowanych realizacji innego celu, do którego są jedynie przybliżeniem, drogą lub wskazaniem. Nie służą więc, co jest zadaniem zarówno inteligencji naturalnej, jak i sztucznej, optymalizacji lub też wyborowi najbardziej adekwatnej drogi realizacji zadań pozwalających na minimalizację wysiłku, kosztów i zapewniającej szybkie i skuteczne osiągnięcie zaplanowanego efektu. Drugi z atrybutów, wynikający z pierwszego, oznacza, iż wartości autoteliczne to takie, które określają, że osiągnany cel jest celem samym dla siebie, celem ostatecznym, finalnym⁵. Nie wymaga on żadnego dodatkowego uzasadnienia, argumentacji powołującej się na zewnętrzne okoliczności i racje⁶. Trzeci z ważnych atrybutów dookreśla ten typ wartości jako niezamiennych, trudnych, a wręcz niemożliwych do zastąpienia, wypracowania substytutu, podróbki o analogicznych funkcjach i znaczeniu⁷.

Przykładami tego typu wartości, które spełniają wskazane warunki i posiadają opisane powyżej atrybuty, są: ludzka godność, honor, a w znaczącej mierze także wolność, miłość czy odpowiedzialność. Godności i honoru nie można zastąpić żadną inną wartością, nie można znaleźć dla nich zamienników, z których można złożyć ofertę, a tym bardziej wykupić je czy dokonać równowartej wymiany. Człowiek ma do nich nieredukowalne prawo, które definiuje jego człowieczeństwo bardziej nawet niż wynikające z nich, ale już nie w tak radykalny sposób samodzielna wolność, miłość i odpowiedzialność⁸. Te kolejne wartości mogą bowiem być uwikłane w wartości im przyległe i splecione z innymi wartościami-celami, o cechach służą-

⁵ W. Stróżewski, *Ponadkulturowe wymiary dobra, prawdy i piękna*, [w:] i d e m, *W kręgu wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1992, s. 108-132.

⁶ Cz. Bartnik, *Personalizm*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.

⁷ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1969.

⁸ T. Kobierzycki, *Osoba. Dylematy rozwoju. Studium metakliniczne*, Wydawnictwo Pomorze, Bydgoszcz 1989.

cych wartościom utylitarnym, egotycznym lub instrumentalnym, jak wolność słowa, miłość egotyczna czy odpowiedzialność zawodowa.

W polskiej myśli społecznej i humanistycznej jedną z najwybitniejszych postaci świata nauki, która poświęciła wartościom autotelicznym znaczącą część swojej twórczości, szczególnie w obszarze teorii i socjologii kultury, była Antonina Kłoskowska, która czerpała wszak swoje idee od Stanisława Ossowskiego⁹. Ten ostatni skłonny był nawet przyznawać wartościom autotelicznym sporą dozę hedonizmu, określając powiązane z nimi przeżycia jako „umiejętność życia chwilą”. Taki kierunek ich interpretacji, czego Ossowskiemu nie udało się uniknąć, eliminuje ich osobowy potencjał i rozwojowe znaczenie ich bardziej zaawansowanych funkcji. Przyznanie przez tego wybitnego socjologa, iż stymulują one postawy o charakterze kontemplacyjnym, nie likwiduje tyleż teoretycznej, co psychologicznej pułapki i degradować może rozumienie pełnego zakresu ich atrybutów. Wybiegają one znacząco poza doraźne i partykularne chwile ich egzystencjalnej i duchowej obecności, określane teleologicznym horyzontem rozumienia, ale nade wszystko doświadczenia istoty autoteliczności. Kłoskowska zwróciła uwagę na specyficzne funkcje wartości autotelicznych nie tylko w obszarze osobowości, ale także w kulturze symbolicznej każdej wspólnoty¹⁰. To one stanowią – według tej autorki – fundament tożsamości kulturowej, której nie sposób sprowadzić do funkcjonalnego mechanizmu przetrwania i umacniania wewnętrznej spójności grup społecznych. Na fakt ten wskazywano w polskiej tradycji humanistycznej już od wieku XV¹¹. Obecność i znaczenie godności jako wartości konstytuującej prawa narodów pojętych jako wspólnoty kulturowe opisywał były rektor Akademii Krakowskiej Paweł Włodkowiec¹². To właśnie on był pionierem w traktowaniu tego

⁹ S. Ossowski, *Ku nowej kulturze*, [w:] idem, *Z zagadnień psychologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 164-186, *Dziela*, t. 3.

¹⁰ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

¹¹ L. Korporowicz, *Podmiotowość i prawa narodów w dyskursie wartości i postaw*, „Perspektywy Kultury” 2023, t. 41, nr 2/2, s. 13-30.

¹² K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagielly (1384-1434)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2004, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności*, t. 105.

typu wartości jako komponentu prawa narodów, blisko związanych z szerzej pojętą aksjologią praw człowieka oraz wynikających z nich praw kulturowych.

Cywilizacja współczesna – a szczególnie jej praktyki technokratyczne, zarządcze, polityczne i na końcu edukacyjne – daleka jest jednak od zachowania równowagi pomiędzy różnymi typami wartości. Społeczeństwa ponowoczesne zdetronizowały kultury religijne, które budowały fundamenty ich ładu społecznego, w to miejsce systematycznie i skutecznie budują wiarę w kult efektywności, skuteczności, produktywności, sprawności i funkcjonalnego wkomponowania w wymogi społeczeństw informacyjnych¹³. Drogą ku temu są aksjologiczne redukcje, które stają się koniecznością technologicznych transformacji¹⁴. Co ciekawe, transformacje te nie mają swojej jasno sprecyzowanej frazeologii, dokonują się niejako podskórnie i niezauważalnie. Wchodzą w codzienność nie tylko bez hałasu, ale nawet bez większego oporu, pozyskując sobie niczego nieświadomych zwolenników, sympatyków, a nawet entuzjastów. Drogę redukcji wyznacza więc zastąpienie takich pojęć, jak mądrość, znacznie bardziej wymierną kategorią wiedzy, tę z kolei nader często zastępując pojęciem informacji. Jeszcze większej redukcji dostąpiła klasyczna kategoria prawdy, którą zastąpiono jej wizerunkiem w postaci systemu akceptowalnych hipotez, a w końcu – pytań badawczych. Kategorię odpowiedzialności zastąpiono rozsądnym pragmatyzmem, a ten – miernikami potwierdzonej skuteczności. Wolność stała się już tylko autonomią, zredukowaną następnie do przedsiębiorczości. Piękno jawić się zaczęło jako doświadczenie estetyczne, aby stopniowo przeistoczyć się tylko w migotliwe wrażenie. Transcendencja jako zdolność kontemplowania i komunikacji z bytem nadrzędnego rodzaju stała się już tylko transgresją, umiejętnie unikającą pytania o swój sens i kierunek, aby dojść do nieokreślonego aktywizmu, żywotności i w najlepszym przypadku samorealizacji. Wychowanie zastąpiono socjalizacją, aby dojść

¹³ J.A. Bargh, K.Y.A. McKenna, *The Internet and Social Life*, „Annual Review of Psychology” 2004, Vol. 55, s. 573-590.

¹⁴ H. Mamzer, *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2008, *Socjologia – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, nr 58.

do adaptacji i odgrywania ról społecznych¹⁵. W takiej sytuacji znalazł się nieunikniony pomysł zaangażowania sztucznej inteligencji, która doskonalić może wszystko, co instrumentalne, co spaja i wiąże efekty wspomnianych redukcji. Jest to jednak konsekwentna strategia eliminowania wartości autotelicznych jako dysfunkcyjnych, nieobliczalnych i niepoliczalnych, trudnych do parametryzacji i sterowania. Pojawiają się wobec tego pytania: „Czy możliwa jest dojrzała, zawierająca komponent wychowawczy edukacja pomijająca wartości, które dają człowiekowi prawo do doświadczania wartości nieparametrycznych, ale odróżniających go od procedur optymalizacji, dająca mu możliwość odróżnienia się od wspomagających go jedynie narzędzi, jakimi są różne formy cyberinteligencji? Czy zaprojektowana przy jej pomocy edukacja nie zredukuje zbudowanych na wartościach autotelicznych postaw wspólnotowych? Czy zamiast poczucia tożsamości zaoferuje ona jedynie partykularne potrzeby przynależności i akceptacji grup? Czy tak pomyślane procesy socjalizacji nie pozbawiają ich uczestników prawa do patriotyzmu, godności i wolności?”.

KU SPOŁECZEŃSTWU NIBY-KOMUNIKACJI

Rzeczywistość wirtualna i hybrydalna jako informacyjna infrastruktura społeczeństwa sieci utożsamiana jest z zaawansowaną aplikacją wszelkich odmian cyberinteligencji, szczególnie w obszarze komunikacji. Wydaje się ona wręcz istotą społeczeństwa informacyjnego. Warto jednak tęzę tę poddać bliższej analizie i ukazać jej wiele jedynie pozornie prawdziwych odniesień. Co ważniejsze, niosą one bardzo poważne konsekwencje w sferze postaw i wartości społecznych, zakresu i charakteru kompetencji komunikacyjnych, wspomnianych już praw kulturowych, kondycji procesów wychowawczych, na zdrowiu psychicznym kończąc¹⁶.

¹⁵ J.S. Pasierb, *Pionowy wymiar kultury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1983.

¹⁶ L. Korporowicz, *Kompetencje komunikacyjne, kulturowe i dialog międzykulturowy*, [w:] *Studia kulturowe*, red. L. Korporowicz, A. Knap-Stefaniuk, Ł. Burkiewicz, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, Kraków 2022, s. 93-109, *Słowniki Społeczne*.

Aby uzasadnić krytyczny stosunek do jakości oraz istoty działań komunikacyjnych wspomaganých cyberinteligencją, konieczne jest zdemaskowanie dość powszechnie panującego przekonania, że komunikacja jest rodzajem przekazu informacji, jaki istnieje pomiędzy nadawcą i odbiorcą, a więc rodzajem jej transferu, obudowanego wieloma teoriami oraz praktyką oddziaływania i wpływu. Już jednak pobieżna analiza łacińskiego pojęcia *communicare* wyprowadza z tego rodzaju błędu¹⁷. Pojęcie to odnosi się do działania, które dalekie jest od jednokierunkowości i wyraźnie wskazuje na działania wspólne, czynione w relacji wzajemnej, które zdecydowanie mają charakter interakcyjny¹⁸. Znakomicie opisuje ono rzeczywisty sens zarówno komunikacji jako uporządkowanego systemu relacji, jak i komunikowania jako intencjonalnie ukierunkowanych czynności¹⁹. Gdyby przypisać poszczególnym częściom tego terminu, a więc przedrostkowi „inter” oraz drugiemu komponentowi – „akcji”, definiujące je atrybuty zgodne z duchem rozumienia pojęcia, jakie wypracowali starożytni, to byłyby to takie jakości, a jednocześnie wartości, jak: wspomniana już wzajemność, wymiana i współzależność, które charakteryzują pierwszy z komponentów kategorii, oraz podmiotowość, sprawczość i intencjonalność, jako cechy wynikające z drugiego²⁰.

Już pierwsze z trzech atrybutów właściwie rozumianej komunikacji jednoznacznie wskazują, że nie jest ona jedynie formą przekazu. Konsekwencją tej diagnozy jest przyznanie, iż nie jest w istocie komunikacją to, co nader często określa się jako „komunikację masową”, polegającą na przekazie wielkiej liczby informacji do równie wielkiej rzeszy odbiorców, jaka charakteryzuje kulturę i społeczeństwa masowe, nie mówiąc już o społeczeństwach informacyjnych. Współczesne sieci tej niby-komunikacji wypracowują zręby działań interakcyjnych, ale szansę na realną wymianę i współzależność mają tylko nieliczni,

¹⁷ É. Maigret, *Socjologia komunikacji i mediów*, przeł. I. Piechnik, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012, *Disciplinae*, 8.

¹⁸ E. Hałas, *Symbol w interakcji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

¹⁹ L. Korporowicz, *Komunikacja jako rzeczywistość interakcyjna człowieka*, [w:] *Kultura – Media – Społeczeństwo. Księga jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, red. D. Wadowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 69-84.

²⁰ M.A. Archer, *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, przeł. A. Dziuban, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2013, *Współczesne Teorie Socjologiczne*, 23.

w relacjach o charakterze interpersonalnym, które nie mają wpływu na zasadniczy brak proporcji pomiędzy tym, co faktycznie jest mniej lub bardziej ukrywaną strategią urabiania, kształtowania i wspomnianego oddziaływania dopuszczającego się niestety częstych manipulacji²¹. Prawdziwy problem niby-komunikacji zaczyna się jednak poza formalnymi cechami procesu, a mianowicie wtedy, gdy podnosimy zagadnienie podmiotowości. Wówczas spotykamy się z przywołanymi wcześniej wartościami autotelicznymi, jak ludzka godność czy wolność, i z możliwością zachowania należytego poziomu sprawczości w realiach interakcyjnych nie tylko poziomu międzyosobowego, ale także w warunkach konkretnie funkcjonujących sieci²². Przewaga wymogów, jakie przyjąć musi uczestnik systemów informacyjnych, które tożsame są z systemami korporacyjnymi, nad jego własną możliwością dookreślania warunków i przebiegu interakcji stawia go niemal z definicji w roli petenta, a światy, które może stwarzać, muszą być przefiltrowane przez formalne oczekiwania i bariery przedsięwzięć, które symulują swój komunikacyjny charakter.

Jeśli powrócić do omawianego wcześniej problemu relacji wartości instrumentalnych i autotelicznych w określaniu wyznaczników ludzkiego człowieczeństwa, to udział tych pierwszych w procesach komunikacyjnych określa jednocześnie ich rzeczywistą rolę w modelowaniu współczesnego modelu cywilizacji²³. Warto zauważyć usilne próby zbudowania technologicznych możliwości rozwoju sytuacji interakcyjnych, jakie stają się elementem zaawansowanych społeczeństw sieci wraz ze wspomaganie nowych form sztucznej inteligencji. Jednak nawet jeśli współczesne formy niby-komunikacji zostaną ograniczone przez rozwój form interakcyjnych, sam fakt ich upowszechnienia, a więc wzajemności, wymiany i współzależności, nie będzie zyskiwał na swym człowieczeństwie, jeśli treści stanowiące przedmiot wymiany pozbawione będą obecności wartości autotelicznych. Tylko wówczas komunikacja przyczynić się może nie do technokratycznych funkcji

²¹ G. Mathews, *Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki*, przeł. E. Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.

²² J. van Dijk, *The Network Society*, Sage Publications, London 2005.

²³ L. Dyczewski, *Przestrzenie wzajemnego dopełniania*, „Politeja” 2012, nr 20/2, s. 14-24.

oddziaływania i realizacji instrumentalnych celów systemów zarządzania, sterowania lub operacyjnych zadań stosunków władzy, ale także do autentycznego wspierania ludzkiej podmiotowości²⁴. Być może będzie ona niezgodna z zasadami optymalizacji, socjotechniką zdobywania wpływów i dyrektywami cyberinteligencji, ale na tym polega wynikające z niej prawo do samostanowienia i doświadczania świata według własnego projektu wartości. Prawo do takiego typu komunikacji jest elementem praw człowieka, a mówiąc dokładniej – prawa do człowieczeństwa, którego z pewnością nie buduje niby-komunikacja.

Komunikacja pozorowana jest szczególnie wrogiem prawdziwego procesu wychowawczego. Nie uczy ona bowiem niewymuszonych, intencjonalnych i otwartych na drugiego człowieka interakcji. Wprost przeciwnie, uczy adaptacyjnych zachowań biernej percepcji i zaledwie dekodowania przekazywanych znaczeń, ale bez potrzeby ich wyboru na użytek własnego planu wymiany. Taki typ kompetencji komunikacyjnej jest w istocie typem niby-kompetencji, sprowadzonej do podwykonawcy czyjegoś projektu aneksji i ubezwłasnowolnienia każdego, kto wejdzie w orbitę jej kulturowej reprodukcji. Niby-komunikacja i niby-kompetencja stają się niestety trwałym i bardzo dynamicznie postępującym artefaktem otaczającej nas cyberrzeczywistości, jak również proponowanej przez jej inżynierów strategii niby-wychowania.

Postęp redukcyjnych praktyk epoki posthumanizmu, które odbijają się na aksjologicznej sferze wychowania, wynika z bardzo realnych procesów. Stanowią one prawdziwe wyzwanie w kształtowaniu umiejętności interakcyjnych, ważnych w – jak określa to Daniel Pink – konceptualnej erze przyszłości, w której to właśnie kompetencje kognitywne stanowią mają zasadniczy potencjał rozwojowy²⁵. Aby przygotować obecne i przyszłe pokolenia do radzenia sobie z ich wyzwaniami, niezbędne jest analityczne i krytyczne rozpoznanie następujących procesów i potrzeb:

²⁴ L. Korporowicz, *Polimorficzna przestrzeń tożsamości*, „Politeja” 2012, nr 20/2, s. 77-95.

²⁵ D. Pink, *A Whole New Mind: Moving from the Information Age to the Conceptual Age*, Riverhead Books, New York, NY 2005.

- narastania poziomu zróżnicowań kulturowych w przestrzeni realnej i hybrydalnej;
- wzrostu znaczenia każdego typu komunikacji i profilaktyki ich dysfunkcji²⁶;
- potrzeby nowych kompetencji, głównie międzykulturowych, oraz nowego rozumienia kompetencji informacyjno-komunikacyjnych²⁷;
- wzrostu znaczenia umiejętności niwelowania konfliktów i napięć w nowych przestrzeniach kultury²⁸;
- wzrostu znaczenia umiejętności dialogu, kooperacji i komunikacji międzykulturowej w różnych obszarach interakcji²⁹.

Przy bliższym spojrzeniu wszystkie te procesy prowadzą do odkrycia bardzo fundamentalnego progu, którego przekroczenie jest absolutnym warunkiem wymiany, dzielenia się, rozumienia, a w konsekwencji także wzajemności, respektowania swojej podmiotowości i sprawczości. Jest to poznanie wartości rdzennych komunikujących się osób i kultur, a to nie jest z kolei możliwe bez zidentyfikowania ich wartości autotelicznych, poprzez które uczestnicy procesu definiują samych siebie i bez których nie jest możliwe czynienie czegokolwiek wspólnie, a więc bez których nie istnieje najmniejszy choćby wymiar *communicare*. Wartości autoteliczne są filarami mostu, który umożliwić ma pokonanie przestrzeni pomiędzy podmiotami, jeśli faktycznie pozostają oni w tej roli, a więc przestrzeni izolującej. Metafora mostu jest tu szczególnie adekwatna, ponieważ most nie prowadzi do eliminowania brzegów, a więc zakresu i siły tożsamości stron. Komunikacja sprawia, że strony te nie muszą być sobie wrogami, do momentu

²⁶ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, *Biblioteka Współczesnych Problemów Edukacji*.

²⁷ R. Wiśniewski, *Transgresja kompetencji międzykulturowych. Studium socjologiczne młodzieży akademickiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.

²⁸ S. Jaskuła, *Information Culture in Intercultural Space. Moderation of Values*, „Politeja” 2016, t. 13, nr 5(44), s. 183-198.

²⁹ T. Paleczny, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.

wszak, w którym most zostanie przejęty i wykorzystany jedynie przez jedną z nich na użytek ekspansji lub kradzieży, redukując działanie wspólne. Ta niby-komunikacja będzie wówczas narzędziem dominacji i destrukcji tych, którzy staną się jej ofiarami³⁰.

Wobec tego rodzą się całkiem zasadne pytania: Na ile faktycznie i realnie cyberprzestrzeń staje się obszarem rzeczywistej komunikacji? Czy i w jaki sposób zaangażowana na jej użytek cyberinteligencja przyczynia się do poznania wartości autotelicznych, o ile stanowią one przedmiot jej zainteresowania? Na ile procesy i praktyki edukacyjne uwzględnić chcą jej funkcje wychowawcze, które poznawanie, wymianę i dzielenie się tego typu wartościami w ogóle zauważają, sięgając po technologie informacyjne ukierunkowane na inteligentne cele swoich działań?³¹ Co wówczas uznane będzie za obiekt, wartość lub działanie definiowane jako inteligentne? Czy skoro uciekamy w sferę trans- i posthumanizmu, pytania te będą jeszcze istotne? Być może odkryte zostaną w kolejnej odsłonie ludzkich dziejów, rewitalizując zagubiony sens humanizmu przez nowy rodzaj super- lub homo-inteligencji, w której edukacja stanie się antropologia, a wychowanie ponowną drogą do człowieczeństwa.

ZAKOŃCZENIE

Coraz częściej słyszymy, że archeologowie odkrywają artefakty naszych dziejów, sięgające daleko poza uznane do tej pory okresy świadomie tworzonych cywilizacji. Być może ponownie trzeba będzie napisać historię kultury, wierzeń, ale i tożsamości człowieka, który ciągle pyta o naturę swojego człowieczeństwa. Pojawiające się odkrycia zwiastują poważną rewolucję. Równie radykalny przewrót czeka jednak naszą wiedzę i pojmowanie nie tylko przeszłości, ale w równym

³⁰ S. Vertovec, R. Cohen, *Introduction: Conceiving Cosmopolitanism*, [w:] *Conceiving Cosmopolitanism Theory, Context and Practice*, ed. eidem, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 1-22.

³¹ A. Panigrahi, V. Joshi, *Use of Artificial Intelligence in Education*, „The Management Accountant Journal” 2020, Vol. 55, No. 5, s. 64-67; H. Batorowska, *Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2009, *Nauka, Dydaktyka, Praktyka*, 107.

stopniu tworzonej już dzisiaj przyszłości. Doskonalać swoje umiejętności i kondycję, człowiek chce działać znacznie bardziej skutecznie, myśleć, nie czyniąc błędów, widzieć to, czego nie widzi, być w stanie zapamiętać tyle, ile jeszcze nie potrafi, i wkomponować w swój mózg doskonalać go procesory. Zakładając, że wszystko to jest możliwe, w dalszym ciągu ambicje te odnoszą się do tego „czym”, a nie „kim” stajemy się w warunkach wymarzonego posthumanizmu i cyfrowego postczłowieka. Sztuczna inteligencja nie może bowiem stać się sztuczną mądrością, obecność wartości autotelicznych nie może być zastąpiona egotyczną potrzebą samorealizacji, komunikacja – praktyką i teorią przekazu, a wspomniany już postczłowiek zagubi się w pytaniu o atrybuty człowieczeństwa. Wszystkie te braki odzywają się już współcześnie w koncepcji cyberedukacji, w prostym pytaniu o różnice pomiędzy socjalizacją, edukacją i wychowaniem, w różnicy pomiędzy wiedzą, informacją i danymi oraz sensem kultury informacyjnej poza użyciem komputera.

BIBLIOGRAFIA

- Alexander J.C., *Znaczenia społeczne. Studia z socjologii kulturowej*, przeł. S. Burdziej, J. Gądecki, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010, *Współczesne Teorie Socjologiczne*, 16.
- Archer M.A., *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, przeł. A. Dziuban, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2013, *Współczesne Teorie Socjologiczne*, 23.
- Bargh J.A., McKenna K.Y.A., *The Internet and Social Life*, „Annual Review of Psychology” 2004, Vol. 55, s. 573-590, <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141922>.
- Batorowska H., *Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2009, *Nauka, Dydaktyka, Praktyka*, 107.
- Bartnik Cz., *Personalizm*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Dijk J. van, *The Network Society*, Sage Publications, London 2005.
- Dyczewski L., *Przestrzenie wzajemnego dopełniania*, „Politeja” 2012, nr 20/2, s. 14-24.
- Hałas E., *Symbol w interakcji*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Hałas E., *Wychowanie i kultura demokratyczna. Zarys poglądów Floriana Znanieckiego*, „Zoon Politikon” 2014, nr 5, s. 123-130.
- Heim M., *Metaphysics of Virtual Reality*, Oxford University Press, New York, NY 1993, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195092585.001.0001>.

- Jaskuła S., *Information Culture in Intercultural Space. Moderation of Values*, „Politeja” 2016, t. 13, nr 5(44), s. 183-198, <https://doi.org/10.12797/Politeja.13.2016.44.12>.
- Kloskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Kobierzycki T., *Osoba. Dylematy rozwoju. Studium metakliniczne*, Wydawnictwo Pomorze, Bydgoszcz 1989.
- Korporowicz L., *Kompetencje komunikacyjne, kulturowe i dialog międzykulturowy*, [w:] *Studia kulturowe*, red. L. Korporowicz, A. Knap-Stefaniuk, L. Burkie-wicz, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, Kraków 2022, s. 93-109, *Słowniki Społeczne*.
- Korporowicz L., *Komunikacja jako rzeczywistość interakcyjna człowieka*, [w:] *Kultura – Media – Społeczeństwo. Księga jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, red. D. Wadowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 69-84.
- Korporowicz L., *Podmiotowość i prawa narodów w dyskursie wartości i postaw*, „Perspektywy Kultury” 2023, t. 41, nr 2/2, s. 13-30, <https://doi.org/10.35765/pk.2023.410202.04>.
- Korporowicz L., *Polimorficzna przestrzeń tożsamości*, „Politeja” 2012, nr 20/2, s. 77-95.
- Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2005, *Biblioteka Filozofii Realistycznej*.
- Maigret É., *Socjologia komunikacji i mediów*, przeł. I. Piechnik, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012, *Disciplinae*, 8.
- Mamzer H., *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2008, *Socjologia – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, nr 58.
- Mathews G., *Supermarket kultury. Kultura globalna a tożsamość jednostki*, przeł. E. Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005, *Biblioteka Myśli Współczesnej. Plus Minus Nieskończoność*.
- Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, *Biblioteka Współczesnych Problemów Edukacji*.
- Ossowski S., *Ku nowej kulturze*, [w:] S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 164-186, *Dziela*, t. 3.
- Ozóg K., *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawskiej i Władysława Jagielly (1384-1434)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2004, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności*, t. 105.
- Palczyński T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Panigrahi A., Joshi V., *Use of Artificial Intelligence in Education*, „The Management Accountant Journal” 2020, Vol. 55, No. 5, s. 64-67, <https://doi.org/10.33516/maj.v55i5.64-67p>.

- Pasierb J.S., *Pionowy wymiar kultury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1983.
- Stróżewski W., *Ponadkulturowe wymiary dobra, prawdy i piękna*, [w:] W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1992, s. 108-132.
- Pink D., *A Whole New Mind: Moving from the Information Age to the Conceptual Age*, Riverhead Books, New York, NY 2005.
- Vertovec S., Cohen R., *Introduction: Conceiving Cosmopolitanism*, [w:] *Conceiving Cosmopolitanism Theory, Context and Practice*, ed. S. Vertovec, R. Cohen, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 1-22.
- Wielecki K., *Podmiotowość w dobie kryzysu postindustrialnego. Między indywidualizmem a kolektywizmem*, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.
- Wiśniewski R., *Transgresja kompetencji międzykulturowych. Studium socjologiczne młodzieży akademickiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1969.
- Znaniński F., *Wychowanie dla demokracji*, przeł. E. Hałas, „Zoon Politikon” 2014, nr 5, s. 131- 233.

ABSTRACT

In Search of Artificial Humanity

A rapidly developing civilisation of advanced technologies, informational and conceptual societies increasingly refers to diverse forms of equally advanced forms of artificial intelligence. It becomes an integral part of the hybrid reality, exposing pragmatic and technocratic values of individual, community, and organisational activities. This process marginalises non-instrumental values which determine important aspects of human personality, defining not so much the man but his humanity. The article attempts to present the consequences of axiological reductions which occur in the planning and modelling of the modern and future culture as well as the forms of education, particularly educational processes, dependent on this culture. The elimination of values, called autotelic in social sciences, is also not indifferent in the sphere of communicational activities, important for education and upbringing. Reduced to forms of communication and an element of the mass society, these values become the denial of their interactive creation, adopting actually a form of pseudo-communication in the processes of pseudo-education and an increasingly intentional escape in the direction of the epoch of post-humanism and the post-human. However, the

experience and analysis of the resulting destruction, which will be the violation of the axiological balance between development processes through the humiliation of dignity and freedom of the man, give hope for the rediscovering and revitalisation of the humanistic potentials of man and humanity.

Keywords: autotelic values, cyber intelligence, communication, humanity

Rzeczywistość hybrydalna połączonych dwóch wymiarów: realnego i wirtualnego niesie ze sobą potrzeby nowych prądów i idei wychowawczych. Coraz szybszy postęp techniki dokonuje zmian w zakresie wiedzy i umiejętności wymaganych w przeistaczającym świecie. Zrozumienie ich charakteru, uwrażliwienie na różnorodność perspektyw, gotowość do podejmowania dialogu i zwrotów w myśleniu mogą być podstawą transformacji procesów wychowawczych nakierunkowanych na rozwój jednostek i społeczeństw. Potrzeba ta w epoce progresu technologii, a jeszcze bardziej w epoce sztucznej inteligencji, wydaje się istotniejsza niż we wcześniejszych okresach rozwoju cywilizacyjnego. Szybkość zachodzących zmian wymusza pilne refleksje nad współczesnym wychowaniem. Nowo tworzone programy czy całe modele wychowawcze muszą przygotowywać do życia w świecie odmiennych niż dotychczas interakcji człowieka z techniką. Jednocześnie powinny uwrażliwiać na wyzwania i zagrożenia, jakie one generują. To niezmiernie trudne zagadnienie, ale i zarazem wyzwanie, którego sednem jest stworzenie takiego systemu wychowawczego, którego aktualności nie zmieni bieżąca i przyszła transformacja świata.



<https://akademicka.pl>

